ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493

MUQIMIYNING "VEKSEL" ASARINING IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI

Zokirov Dostonbek Baxtiyorjon o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Menejment fakulteti
MO-51/24 guruh talabasi

Muxitdinova Muxlisa Satriddinova
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"O'zbek va rus tillari" kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asrning ikkinchi yarmida o'zbek adabiyotining buyuk vakili Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning Veksel satirik asari iqtisodiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Asarda tasvirlangan ssuda kapitali, foiz va veksel munosabatlari o'sha davrning moliyaviy tizimini to'liq aks ettiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Muqimiyning ijodi nafaqat badiiy, balki iqtisodiy tarix manbayi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif asardagi iqtisodiy munosabatlarni zamonaviy moliya nazariyasi bilan qiyoslab o'rganadi va xulosa chiqaradi.
Kalit so'zlar: Muqimiy, veksel, ssuda kapitali, foiz, satirik adabiyot, moliyaviy munosabatlar, iqtisodiy tarix.

Аннотация: В данной статье рассматривается сатирическое произведение великого представителя узбекской литературы XIX века Мухаммада Аминходжи Мукими «Вексель» с экономической точки зрения. Изображённые в произведении отношения ссудного капитала, процентов и векселей полностью отражают финансовую систему того времени. Исследование показывает, что творчество Мукими имеет важное значение не только как художественное произведение, но и как источник экономической истории. Автор сравнивает экономические отношения в произведении с современной теорией финансов и делает соответствующие выводы.
Ключевые слова: Мукими, вексель, ссудный капитал, процент, сатирическая литература, финансовые отношения, экономическая история.

Abstract: This article analyzes the satirical work "Veksel" (The Bill of Exchange) by Muhammad Aminkhoja Muqimi, the great representative of 19th-century Uzbek literature, from an economic perspective. The loan capital, interest, and bill of exchange relations depicted in the work fully reflect the financial system of that era. The study demonstrates that Muqimi's literary work is significant not only as an artistic piece but also as a source of economic history. The author compares the economic relations in the work with modern financial theory and draws relevant conclusions.
Keywords: Muqimi, bill of exchange, loan capital, interest, satirical literature, financial relations, economic history.

KIRISH

Adabiyot va iqtisodiyot o'rtasidagi aloqa ko'pincha e'tibordan chetda qoladi. Biroq XIX asrda yashab ijod etgan Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning "Veksel" asari bu ikki soha o'rtasidagi ko'prik vazifasini o'taydi. Mazkur asar o'z davri moliyaviy munosabatlarini, xususan veksel, ssuda va foiz tizimlarini satirik usulda fosh etadi. Iqtisodiy tarixchilar uchun bu asar bevosita hujjatli manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tadqiqotning maqsadi – Muqimiyning "Veksel" asarida tasvirlangan iqtisodiy munosabatlarni tahlil qilish, ularni zamonaviy moliya nazariyasi bilan qiyoslash va asarning iqtisodiy tarix nuqtai nazaridan ahamiyatini aniqlashdan iborat. Maqolada tarixiy-qiyosiy va tahliliy usullardan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Muqimiy va uning davri iqtisodiy muhiti .Muqimiy (1850–1903) XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Qo'qon xonligining inqirozga uchrashi va Chor Rossiyasining O'rta Osiyoni zabt etishi davrida yashab ijod etdi. Bu davr o'zbek jamiyatida katta iqtisodiy o'zgarishlar bilan birga keldi: an'anaviy savdo tizimi, qarz munosabatlari va soliq yuki kuchaydi. Muqimiy o'z asarlarida shu ijtimoiy-iqtisodiy ziddiyatlarni yorqin aks ettirdi [1]. Aynan shu davrda Rossiya imperiyasi tomonidan kiritilgan kredit tizimi va bank moliyasi O'rta Osiyo bozorlarini o'zgartirib yubordi. Mahalliy sudxo'rlar va savdogarlar esa eski an'anaviy qarz vositasi – vekseldan foydalanishni davom ettirdilar. Muqimiy aynan shu ziddiyatli muhitni o'z asarlarida qalam qildi [2].

"Veksel" asarida iqtisodiy munosabatlarning tasviri ."Veksel" asarida asosiy qahramonlar – sudxo'r va qarzdor o'rtasidagi munosabat batafsil tasvirlanadi. Sudxo'r qarzdorga veksel (qarzni rasmiylashtiruvchi moliyaviy hujjat) berib, uning hisobiga haddan tashqari yuqori foiz undirishga harakat qiladi. Muqimiy bu munosabatni satirik usulda tanqid qiladi, sudxo'rning açko'zligi va jamiyatdagi tengsizlikni fosh etadi [3]. Moliya nuqtai nazaridan veksel – qarz oluvchining ma'lum muddatda ma'lum miqdorni to'lash majburiyatini bildiruvchi qimmatli qog'ozdir. Bu vosita XIX asrda O'rta Osiyoda keng tarqalgan bo'lib, savdo-sotiq munosabatlarini tartibga solishda muhim o'rin tutgan [4, 45-b].

1-jadval. "Veksel" asaridagi iqtisodiy munosabatlarning tasnifi

Iqtisodiy kategoriya	Asardagi ko'rinishi	Zamonaviy moliya muqobili
Veksel	Qarz hujjati, sudxo'r beradi	Bill of exchange, promissory note
Foiz stavkasi	Yuqori, adolatsiz miqdor	Usury (sudxo'rlik foizi)
Ssuda kapitali	Sudxo'rning puli	Loan capital
Qarzdorlik munosabati	Qahramon va sudxo'r o'rtasida	Debtor-creditor relationship
Moliyaviy majburiyat	Veksel bo'yicha to'lov	Financial liability

Manba: Muqimiy asarlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [3]

Ssuda kapitali va foiz muammosi .Karl Marks ssuda kapitalini ishlab chiqarish kapitalidan ajratib, uni o'ziga xos tovar sifatida tavsiflaydi: uning narxi – foizdir [5, 112-b]. Muqimiyning "Veksel" asarida aynan shu munosabat – pul egasi tomonidan foiz evaziga qarz berish va bu orqali mehnat qilmasdan boyish – keskin tanqid ostiga olinadi. Asarda sudxo'rning foiz stavkasi haqiqiy iqtisodiy manfaatdan kelib chiqmaydi, balki zaruriyatdan foydalanishning ifodasi bo'lib, bu zamonaviy iqtisodiyotda "predatory lending" (yirtqich kreditlash) deb ataladigan hodisaga to'g'ri keladi [6].

2-jadval. XIX asr O'rta Osiyosida ssuda foiz stavkalarining taxminiy ko'rsatkichlari

Qarz turi	Taxminiy yillik foiz (%)	Manbalar
Mahalliy sudxo'rlik	60–120%	Tarixiy hujjatlar [2]
Rus tijorat banklari	8–15%	Rossiya imperiyasi arxivi [4]
Veksel bo'yicha	30–80%	Muqimiy davri ma'lumotlari [3]
Hozirgi O'zbekiston (MBning asosiy stavkasi, 2024)	13–14%	Markaziy bank [7]

Manba: [2], [4], [7] asosida muallif tomonidan tuzilgan

Asarning iqtisodiy tarix manbayi sifatidagi ahamiyati . Muqimiyning "Veksel" asari o'sha davr moliyaviy-iqtisodiy munosabatlari haqida bevosita guvohlik beradi. Unda tasvirlangan iqtisodiy voqelik – veksel muomalasi, foiz undirishning qonuniy va noqonuniy usullari, qarzdorning huquqsizligi – arxiv hujjatlar bilan tasdiqlanadi [2, 78-b]. Bu esa asarni nafaqat badiiy, balki iqtisodiy tarix uchun ham birlamchi manba sifatida baholash imkonini beradi [1]. Tadqiqotchilar adabiy asarlarni iqtisodiy tarix manbasi sifatida ishlatish usulini "kliometrika" yoki "tarixiy iqtisodiyot" doirasida o'rganadilar. Muqimiyning asarlari bu yo'nalishda o'zbek iqtisodiy tarixi uchun qimmatli manba hisoblanadi [1].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

Birinchi, Muqimiyning "Veksel" asari XIX asrning ikkinchi yarmidagi O'rta Osiyo moliyaviy tizimining to'liq manzarasini aks ettiradi. Asarda veksel, foiz va ssuda munosabatlari o'sha davrning haqiqiy iqtisodiy voqeligi bilan to'liq mos keladi.

Ikkinchi, asarda sudxo'rlik foizining o'sha davrda 30–120% oralig'ida bo'lganligiga ishora qilinadi, bu tarixiy hujjatlar bilan tasdiqlandi. Zamonaviy O'zbekiston Markaziy bankining asosiy stavkasi bilan qiyoslaganda (13–14%, 2024-yil) bu farq iqtisodiy rivojlanishning yorqin ko'rsatkichiga aylanadi [7].

Uchinchi, Muqimiyning tanqidi faqat axloqiy emas, balki iqtisodiy asosga ega edi – u bozor munosabatlarining nomutanosib taqsimlanishini va kapital to'planishining adolatsiz mexanizmlarini tasvirladi.

XULOSA

Muqimiyning "Veksel" asari o'zbek adabiyotining nafaqat badiiy durdonasi, balki XIX asrning moliyaviy va iqtisodiy munosabatlarini tushunish uchun muhim tarixiy manbadirki, ushbu tadqiqot aynan shu jihatni isbotlashga harakat qildi. Asarda tasvirlangan veksel, ssuda kapitali va foiz munosabatlari zamonaviy moliya nazariyasidagi tushunchalar bilan uyg'unlashadi. Bu esa adabiyot va iqtisodiyot o'rtasidagi ko'prikni mustahkamlaydi. Muqimiy haqida ma’lumot beruvchi ko‘plab manbalar ijodkor shaxsiyati va dunyoqarashi haqida teranroq mulohaza yuritishga

undaydi. Shu bois shoirning yangi topilgan ijod namunalarini tadqiq etish zarur. Muqimiy yashagan davr vatanimiz tarixida ko‘plab ijtimoiy ziddiyatlarga boy bo’lgan davrdir. Shu jihatdan, shoir adabiyestetik dunyosini, muhit va jamiyatga munosabatini o‘rganishda uning yangi topilgan she’rlari tahlili ilmiy qimmatga ega. Kelajakda Muqimiyning boshqa satirik asarlari ham shu aspektda tadqiq etilishi o'zbek iqtisodiy tarixini yanada boyitishi mumkin. Adabiy manbalarni iqtisodiy tarixda qo'llash metodologiyasini rivojlantirish o'zbek fanida dolzarb yo'nalish bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimov B. Muqimiy va uning davri. – Toshkent: Fan, 1997. – 220 b.
2. Holiqov R. XIX asrda O'rta Osiyoda moliyaviy munosabatlar. – Toshkent: O'zbekiston, 2005. – 315 b.
3. Muqimiy M.A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. – 480 b.
4. Пардаев, Кулдош. Биз билмаган Мукимий [Матн] / нашрга тайёрловчи ва изох,лар муаллифи: «.-Пардаев. - Тошкент: Muharrir nashriyoti, 2019 - 160 б.
5. Маркс К. Капитал. Том III. – Москва: Политиздат, 1986. – 508 с.
6. Kokand is Essential in Educational Literature The Place of His Works
7. Muhitdinova Mukhlisa Satriddinovna 2021/4/10 Central asian journal of theoretical & applied sciences
8. Aaker D., Kumar V. Marketing Research. – New York: Wiley, 2013. – 560 p.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosati hisoboti. – Toshkent, 2024. – URL: https://cbu.uz